

Valaki közeledik

Egyik este – egyedül voltam otthon – kimentem a konyhába, hogy főzzek magamnak egy gyógyteát, mert kegyetlenül meg voltam fázva. A kutyám is kijött velem. És hallottam, hogy valami bántja a torkát, hörög egyet. Ez kutyánál szokásos, nem nagyon izgattam magam. Csak mikor másodszor is megcsinálta, néztem oda, mi van vele. Semmi nem volt, nem ő hörögött. Akkor talán a macska, gondoltam, megnézem, kijött-e ő is utánam. (Ez úgy kezdődik, mint egy vicc, pedig nem az.) Olyan hangtalanul közlekedik, hogy sosem tudja az ember, éppen hol van. Nem, nem volt ott. Akkor – gondoltam – csak az alattunk lakók lehetnek, ők vacakolnak valamit a fürdőszobában, a hang a csöveken néha feljön tőlük.

Az ember élete során mintegy hatszázmilliószor vesz lélegzetet. A be- és kilégzést az agy szabályozza, nekünk nem kell törődnünk vele. Akár a szívverés, észrevétlenül történik.

Megfázáskor, pláne egy olyan ronda, huruttal járó megfázáskor, mint ami engem gyötört, a hörgőkben váladék képződik, levegővételnél az zörög, szörtyög-szörcsög. Amíg ez kismértékű csak, és nem gátolja a normál légcserét, nem zavaró. Észrevehetetlen. De hangja van. Mélyről jövő, kissé elmosódott, azonosíthatatlan hangja. Nem bántó, de elég furcsa és meglepő hang. Mintha tőlem szinte teljesen függetlenül valaki más zörögne, sípolna, sziszegne, füttyülne mellettem. A hangját hallom, de sem a tüdőben, sem a torkomban nem érzékelem.

Nem a kutya vagy a macska volt tehát, nem is az alattam lakó, hanem én magam.

Franz Kafka 1924. június 3-án halt meg egy Bécs melletti kisváros, Kierling tüdőszanatóriumában. Az intézményt egy dr. Hugo Hoffmann nevű tüdőgyógyász üzemeltette. Kafka nagyon meg volt elégedve vele, illetve a tőle kapott kezeléssel. Nem igazán volt oka rá; az orvos nem tudta csökkenteni embertelen fájdalmait.

Betegsége, a gégetuberkolózis, abban az időben gyógyíthatatlan volt. Hogy áltatta-e magát a gyógyulás reményével, vagy pedig tudta jól, hogy nincs már sok ideje hátra, utólag lehetetlen kideríteni. Alighanem néha így, néha úgy gondolta. A szanatóriumban parkra néző, napos, erkélyes szobát kapott. Gégéjének duzzadása miatt az utolsó hetekben képtelen volt ételmeget magához venni – gyakorlatilag éhen halt. Mindössze negyvenhat kiló volt ekkor. Az intravénás táplálást még nem ismerték. Orvosaival és az őt ápoló szerelmével, Dora Diamanttal, valamint régi barátjával, a magyar Klopstock Róbert orvostanhallgatóval papírcetlikre írt feljegyzések segítségével társalgott.

Felteszem, hogy a betegsége elhatalmasodása során Kafka is efféle hangokat, zörejeket hallhatott. Mintha egy másik személy élne, mozogna mellette. Nyilván hamar rájött, hogy saját maga az egyre erősödő, egyre fenyegetőbb zaj forrása. De nem lett volna ő, ha halála előtt nem kerekített volna ebből is egy igazi kaffkai történetet: *Az odú-t. Der Bau*

Odúval, odúlakóval és azonosíthatatlan, csak a hangja révén sejtett ellenséges lényvel.

Ez a novella 1928-ban, egy Witiko nevű német irodalmi lapban jelent meg.

Mint sok más szövege, ez az írása is befejezetlen. E befejezetlenségnek a többitől eltérően nem a bizonytalansága és a véglegességtől való irtózása volt az oka, hanem az, hogy kéziratának egy részét – köztük ennek az elbeszélésnek a végét is – a nácik elkobozták és megsemmisítették.

A meglévő kézirat az utolsó lap alján egy félmondatral fejeződik be. A hagyaték gondozója, Max Brod pontot téve a félmondat végére, lezárta a novellát. Dora Diamant elmondása szerint a megmaradt rész semmiféle nívumot nem tartalmazott a meglévő szöveghez képest.

Betegsége kezdetén Kafka nem kezd rögtön hörögni-harákolni, és az odúlakó – lényének sajátos, bizarr vetülete – sem kezd el rögtön földben lakozó sziszegő-zörgő lényekről-lényről fantáziálni.

A novellának – az író testi-lelki állapotának fokozatos leromlásával azonos ütemű – szakaszai vannak.

1922. július 12-én ezt írja legjobb barátjának, Max Brodnak: *Kedves Max, épp föl-le futkosok, vagy csak ülök kövé válva, akár egy kétségbeesett állat az odújában, ellenség mindenütt.* Liebster Max, eben laufe ich herum oder sitze versteinert, so wie es ein verzweifelter Tier in seinem Bau tun müßte, überall Feinde. (Tandori Dezső fordítása)

Tehát már ekkor, halála előtt két esztendővel foglalkoztatja az odú, az odúba menekülés, az odúban való lét gondolata. A novellát feltehetőleg már írta ekkor, vagy nem sokkal ezután kezdte írni. Volt még hátra két éve. Két szenvedéssel, barátsággal és szerelemmel, és persze írással teli év.

E rövid fogalmazványban mindössze azt szeretném felvázolni, hogy betegség-stációi miként tagolták jól elkülöníthető részekre *Az odú*-t. Fokozatos testi-lelki romlása miként hatott utolsó alkotására?

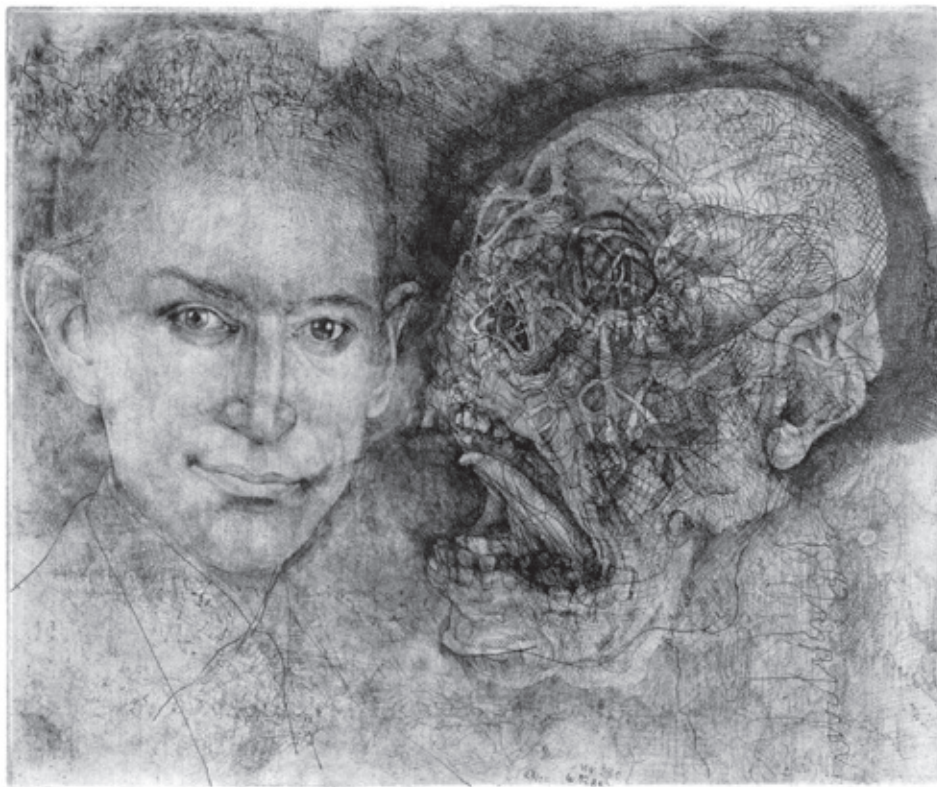
A novella egy emberi értelemmel, de állatszerű testtel (vakond, patkány, borz?) rendelkező élőlényről szól, aki el van foglalva a maga földalatti járatrendszerével, azaz odújával, zsákmányállatai megszerzésével és tárolásával. Van, hogy elhagyja rejtekét, és kívülről vizsgálja, vajon az mennyire képes megvédeni őt.

Erről szól a novellának, nagyjából a felét kitevő, első része.

Feltételezésem szerint e rész megírásakor beteg volt ugyan, de bízott a gyógyulásban. Ekkor még semmiféle sípoló-sziszegő hangot nem hallhatott, és a novellában sem jelenik meg ilyen. Az odúval kapcsolatos bentlélet – elhagyást –, visszatérést feltehetően bizonytalan élet- és lakhatási körülményei ihlették.

(A kijelölésekhez egy 1995-ös *Franz Kafka Elbeszélések* című, a Ferenczy Könyvkiadó által kiadott könyvet használok. Ebben *Az odú* – Eörsi István fordítása – a 389. oldalon kezdődik és a 417. oldalon végződik. Összesen 28,5 oldalnyi terjedelmű.)

Berendeztem az odút, és úgy látszik, jól sikerült. Ich habe den Bau eingerichtet und er scheint wohlgelegen. (389. oldal)...*a Vártéren halmozom fel készleteimet, mindazt, amit pillanatnyi szükségleteimen túl odúmban elejtek...* Auf diesem Burgplatz sammle ich meine Vorräte, alles, was ich über meine augenblicklichen Bedürfnisse hinaus innerhalb des Baus erjage, (391)...*felemelem óvatosan a csapóajtót és kint vagyok, óvatosan leengedem, és amilyen gyorsan lehet, eliszkolok az áruló helyről.* hebe ich doch vorsichtig die Falltüre und bin draußen, lasse sie vorsichtig sinken und jage so schnell ich kann weg von dem verräterischen Ort. (395–396)...*kívülről éjjel nappal lesem házam bejáratát.* belauere den Eingang meines Hauses – diesmal von außen – tage- und nächtelang. (396)...*kedvenc foglalatosságommá váli, hogy körülötte kerengek...* ich weiche dem Eingang auch äußerlich nicht mehr aus, ihn in Kreisen zu umstreichen wird meine Lieblingsbeschäftigung, es ist schon [97] fast so, als sei ich der Feind und spionierte die passende Gelegenheit aus, um mit Erfolg einzubrechen (399)...*közeledem a bejáratához, lassan felemelem a mohát, lassan bebocsátkozom...* nähere ich mich dem Eingang, hebe langsam das Moos, steige langsam hinab, (402)

Egyszerre azonban változik a helyzet: váratlanul sziszegő-szuszogó zszisikelést hall. Azt tételezi fel, hogy rajta kívül még sok más, kicsi, titokzatos és azonosíthatatlan, amúgy ártalmatlan lény tartózkodik a közelében. Létükre csak szöszmötöléséből, sziszegő zörejeiből, zajjaiból lehet következtetni. Ott élnek a közelében. Erről szól a második szakasz.

Ezt feltehetőleg azért és akkor írja, mert hallja a légzőszerveit, szinte függetlenül önmagától, zörögni. Aztán persze gyorsan rájön, hogy a zajt saját gégeje, tüdeje okozza. És ez remélhetőleg csak apró, átmeneti kellemetlenség. Gondolom, neki is – akárcsak nekem – meglepetést okozhatott a zaj forrásának kiderítése.

...alig hallható sziszegés riaszt fel. denn ein an sich kaum hörbares Zischen weckt mich. (404) *Ez a zöreje egyébként viszonylag ártalmatlan...* Dieses Geräusch ist übrigens ein verhältnismäßig unschuldiges; (404) *Csöppet sem jutok közelebb a zöreje helyéhez, mindig változatlanul gyéren hallatszik...* Ich komme gar nicht dem Ort des Geräusches näher, [107] immer unverändert dünn klingt es in regelmäßigen Pausen, einmal wie Zischen, einmal aber wie Pfeifen. (404... *mindenütt, mindenütt ugyanaz a zöreje.* überall, überall das gleiche Geräusch (407)... *nem egyetlen állat, egész csorda törhetett be hirtelen az én területemre. Kis állatok nagy csordája...* Aber es wäre ja nicht ein einzelnes Tier, es müßte eine große Herde sein, die plötzlich in mein [113] Gebiet eingefallen wäre, eine große Herde kleiner Tiere, (408) *Mintha a zöreje erősödött volna. (...)* És ez az erősödés közeledésnek látszik. (410)

Csak aztán – ez már a harmadik szakasz! – súlyosbodik Kafka betegsége. Nehezeze esik, és sípoló, zörgő hanggal jár a levegővétel. Még nem fenyegeti halállal, de több, mint kellemetlen a megléte. És az odú falából áradó hang is megváltozik, erősödik, komolyodik. Tudható, hogy egyvalami-egyvalaki kelti.

Hát a zöreje nem az apróságok furta járatokból ered? Das Geräusch stammt doch wohl von den Rinnen, welche das Kleinzeug gräbt? (412)...*a sziszegést állat okozza, mégpedig nem sok kis állatka, hanem egyetlen nagy.* das Zischen stamme von einem Tier und zwar nicht von vielen und kleinen, sondern von einem einzigen großen. (412)...*az állat (...) körbekekerít, néhány kört már nyilván húzott is odúam körül...* ich nehme nur an, daß das Tier (...) mich einkreist, wohl einige Kreise hat es schon um meinen Bau gezogen, (413)...*kísérletet teszek arra, hogy megfejtsem az állat tervét.* suche ich den Plan des Tieres zu enträtseln...

talán megegyezhetek vele wäre vielleicht eine Verständigung mit ihm möglich... adok neki egyet-mást a készleteimből, és akkor továbbvonul. gebe ich ihm einiges von meinen Vorräten und es wird weiterziehen. (416)

S jön a negyedik, a záró rész, amelyet már betegsége elhatalmasodása idején írhatott. Ebben már a lény támadása, az odúlakó pusztulása, a halál várható...amikor meglátjuk egymást wenn wir einander sehen...egymásra meresztjük karmunkat és egymásra vicсорítjuk fogunkat. Krallen und Zähne gegeneinander auf tun werden. (416)

Így hát nemcsak Az ébezőművész-t Ein Hungerkünstler, hanem Az odú-t is saját gyógyíthatatlan betegségéből párolta izgalmas, enigmatikus és borzongató történeté.

Véleményem szerint Kafka – noha novelláinak minden bizonnyal voltak előzetes irányvonalai, elképzelései – meglehetősen szabadon, pillanatnyi gondolatainak, ötleteinek utat engedve formálta őket. Különösen érvényes ez abban az esetben, amikor a mű megírását a közeli halál fenyegetése alakította, változtatta. Mivel állítás és kijelentés helyett Az odúban (is) többnyire feltételez és kódósít, az egyes szakaszok értelmezése, valamint a szakaszhatárok kijelölése vitatható. Ráadásul a novella befejezetlen. Ki tudja, hogyan fejezte be.

Talán az *Álváltozás*-hoz hasonló módon ért véget.

Megírta, hogy a lény rátalál és megöli a végén?

Akármi is volt a befejezés, a lény rátalált és megölte a végén.

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért egy kis táblázatba foglalom bele az előbbieket. Az író betegségének fokát a magam szakszerűtlen és nyilván pontatlan kifejezéseivel jelzem.

szakasz	megnevezés	„Az odú” rövid ismertetése	terjedelem oldalszám	Kafka betegsége
1	odú	el van foglalva a barlangjával, kimegy belőle, visszatér, élvezi	15 oldal 389-304	beteg, de nincs halálveszélyben
2	zörej, értelmetlen népség	váratlanul halk sziszegést, zörejt hall, apró állatok csordája lehet a földben, zavaró, de nem veszélyes	8,5 oldal 404-412	súlyosodik, de gyógyítható; kezdetben kiismerhetetlen, de aztán azonosított gégezörejek
3	egyetlen nagy állat	elkerülhetetlenül jelen van, de nem jelent veszélyt	4 oldal 412-416	komoly, de talán kikezelhető tuberkulózis
4	életveszély, halál!	ha találkozna, az állat rátámadna és végezne vele	1 oldal 416-417	halálos, végzetes betegség

Mint látjuk, a szakaszok egyre rövidülnek, a végzet gyorsuló iramban közeledik Kafka felé. De ki felé nem közeledik egyre gyorsuló iramban a végzet? ■ ■ ■

Baranyai László 1943-ban született. Befejezetlen műszaki és közgazdaság-egyetemi tanulmányok után a MÚOSZ újságíró-iskoláját végezte el. 1971-től kezdve az ún. privát szférában free-lancerként tevékenykedve többféle pénzkereső mesterséget folytatott. Mindeközben irodalmi tevékenységet is kifejtett, különféle irodalmi lapokban (Mozgó Világ, Holmi, ÉS, Jelenkor, Pad, Kortárs, 2000) jelentek meg versei, prózái, tanulmányai és drámái. Több regényt is írt. 2003 és 2006 között az Árgus nevű művészeti-irodalmi havilap szerkesztője volt, 2002-ben elnyerte az akkor Európa Kulturális Fővárosának kinevezett Graz drámáiról fődíját „El innen!” (Auf und davon) című darabjával.